

ALMAN DİL DEVRİMİNİN ANA İLKELERİ

Prof. YAŞAR ÖNEN

Dil devrimi denince, genel olarak, geniş ölçüde yabancı dillerin etkisi altında kalmış olan bir dilin bu etkiden kurtulması, yabancı öğelerden arınması akla gelir. Dil devriminin en önemli amacı bu olmakla beraber, dili özleştirme hareketleri yanında, dilin, siyasî ve millî şuur birliğinin kuruluşu bakımından da bütün milletin ortak malı olmasını, soyut somut bütün kavramları anlatabilecek ince ve hassas bir âlet haline gelmesini sağlamak, ana kurallarını tesbit ederek ona yapısını kazandırmak ve onu güzelleştirmek, nihayet tarihî değer ve zenginliğini meydana çıkarmak gibi hususlar da vardır. Dil devriminde çoğu kere bu ana hareketlerin birkaçı veya hepsi bir arada, yani birbirine paralel olarak yürür. Şu halde dil devrimini, yalnız "*Sprachreinigung* — pürizm (özleştirme)" şeklinde değil de, daha çok "*Sprachneuerung* — dili yenileştirme" veya "*Sprachpflege* — dil bakımı" olarak kabul etmek gerekir.

Yine ana konuya girmeden bir hususun daha belirtilmesinin faydalı olacağı kanısındayız. Acaba başlangıcı ve sonu kesin olarak belli edilen bir dil devrimi olabilir mi? Yani Alman dil devrimi falan yıl veya falan yıllarda başlayıp falan yıl veya yıllarda sona ermiştir diyebilir miyiz? Bir şapka devrimi, kıyafet, harf devriminin veya iktisadî devrimin başı sonu olabilir. Fakat diğer manevî devrimlerde olduğu gibi dilde de zaman bakımından sınırlı, belirli bir devrim bahis konusu olamaz. O halde Almanların da bir tek dil devrimi değil, eskiden beri süregelen, sonu alınmamış, belki de hiç almıyacak birçok dil devrimleri olması gerekir. Şüphesiz bütün diller için kabul edeceğimiz bu husus, aslında dilin durmadan değişen canlı bir varlık olmasından ileri gelmektedir.

Böylece biz burada, Alman dil devrimi hareketlerini anlatırken, ağırlık merkezi yine, dilde özleşmenin en hararetli bir şekilde başladığı zamanlardaki durum olmak üzere, Almanca'nın gelişmesi uğrunda harcanan emeklere ve bu konuda ortaya atılan ana düşüncelere dokunacağız:

İsa'dan önce aşağı yukarı 2000 yıllarından başlayarak İndo-Cermen Dil gurupundan ayrılan ve bünyesinde geçirdiği fonem ve vurgu değişiklikleri ile bağımsız bir dil halinde gelişen Germence, daha sonra bir çok diyeleklere ayrılmıştır. Cermen diyelekleri arasında en önemlilerinden biri de Batı Cermence gurubuna giren Almanca'dır. Eski Yüksek Almanca devrinde (aşağı yukarı 750-1050) henüz ortak bir yazı dili yoktur. İsa'dan sonra 500-600 yıllarında başlayan ikinci bir fonem değişmesinden sonra daha belirli bir şekilde birbirinden ayrılmış olan diyelekler vardır.

Gerek Cermence, gerekse Eski Yüksek Almanca devrinde savaş ve barış yoluyla yapılan çeşitli temaslar sonunda ilk önce Keltçe, daha sonra Yunanca, fakat özellikle Lâtince Almancayı etkilemişlerdir. Eski Cermenlerin Romalılarla temasa gelmesiyle başlayan Lâtin etkisi, hususiyile Hıristiyanlığın kabulünden sonra artmıştır. Alman dilinde mevcut ilk Yunanca kelimeler Bizans üzerinden Gotça'nın aracılığı ile alınmıştır. Anglo-Sakson misyonerlerinin birinci yüzyıldan sonra Hıristiyanlığı yaymaları sonucu olarak Güney Almanya, özellikle Batı Almanya üzerinden yüzlerce kelime Alman diline girmiştir. Almanya'da bir manastır kültürü ve bu kültürün yaydığı yeni bir Lâtince etkisi her yerde kendini gösterir. Eski Yüksek Almanca çağında devletin, kilisenin, bilimin dili Lâtince'dir. Lâtince yazılır, Lâtince konuşulur, kiliseler yanında açılan okullarda Lâtince öğretilirdi. Bu devirde halkın konuştuğu dilden, ilk defa yine Lâtince metinlerde görülen „*Lingua Theodisca*“, yani yüksek tabakanın kutsal dili olan Lâtince karşısında halkın, avam tabakasının dili olarak bahsedilmektedir ve bu dil hiç bir değer ifade etmez. Bu devrin yazılı eserleri de, *Hildebrandslied* ve *Heliand* hariç, Lâtince olarak kaleme alınmıştır.

Orta Yüksek Almanca devrinde (aşağı yukarı 1050-1350) Alman şövalye şiirinin gelişmesi, bu şiirini ifade vasıtası olan Orta Yüksek Almanca'nın ortak bir yazı dili, yüksek bir edebî dil olarak çeşitli lehçelerin üstünde oluşması, Lâtincenin Almanca üzerindeki etkisini geniş ölçüde azaltmıştır. Bununla beraber şövalye şiirini ve eski Cermen destanlarını terennüm eden Orta Yüksek Almanca, yabancı dillerin etkisinden tamamen uzak kalmıştır denilemez. STAUFER Hanedanının şövalye kültürü, Fransız şövalye edebiyatının etkisi altında gelişmiştir. Bu kültürel etki şüphesiz ki dilde de kendini göstermiş, bu kere Almancaya Yunanca ve Lâtince kelimeler yerine Fransızca kelimeler girmeye başlamıştır. Orta Yüksek Almanca devrinde Alman-Fransız münasebetleri bir hayli gelişmiştir. Alman ilâhiyatçıları Fransada okuyor, karşılıklı ziyaretler yapılıyor, saraylarda şiir ziyafetleri ve eğlenceler düzenleniyordu. Haçlı seferlei sırasında FR. BARBAROSSA'nın hâkimiyeti sıralarında Alman-Fransız münasebetleri son derece ilerlemiş bulunuyordu. Bu devirde Fransızca kelimelere, özellikle epik türünde rastlanır. Şövalye hayatının her cephesiyle ilgili, giyiniş, donatım, avcılık, yeme içme, sanat ve toplumsal hayatla ilgili birçok Fransızca kelime Almancaya alınmıştır. STAUFER hanedanının sona ermesiyle Alman şövalyeliği de yavaş yavaş sönmeğe başlamıştır. Buna paralel olarak da bu şövalyeliğin edebî dili unutulmaya yüz tutmuştur. Şehirlerin gelişmesi ve burjuva hayatının başlamasıyla Ortaçağın edebî dili yerine lehçelere sıkı sıkıya bağlı bölge yazı dilleri meydana gelmiştir. HANSA şehirleri arasında ticarî karakterde ortak bir yazı dili özellikle tutunmuştu. Kaybolan şövalyeliği ve bu arada şövalye dilini diriltmek için Almanyanın her tarafında

¹ Eugen Lerch, „Das Wort Deutsch, sein Ursprung und seine Geschichte bis auf Goethe“ Frankfurt a. M. 1942, s. 55 v. d.

prensler, dükler, hattâ Kaiser kendilerine mahsus Kaçlaryaya (resmî) dillerini geliştirmeye ve ortak bir yazı dili haline getirmeye çalışıyorlardı. Fakat bu diller her zaman lehçelere bağlı olmaktan kurtulamamış, hiç biri de bütün ülkeyi kapsayan ortak bir yazı dili halinde gelişme imkânını bulamamıştır.

Yüzyıllar boyunca süregelen Almancayı mükemmelleştirme, onu ortak bir yazı dili haline getirme teşebbüs ve gayretleri arasında LuTHER'in eşsiz şahsiyeti yükselir. LUTHER, derin bir inanç ve sonsuz bir enerji ile Ortaçağ kilisesinin ve hümanizmin dili Lâtincenin hâkimiyetini kırmış, Almancanın kendi benliğine kavuşması, ilerde önemli bir kültür ve edebiyat dili halinde gelişmesi imkânlarını hazırlamıştır. LUTHER, İncil tercümesi ile Alman mâ-nevi hayatını yeniden yoğurmuştur. Kısa bir zamanda Alman milletinin ortak dili haline gelen incil dili, protestan kilise hayatında da en yüksek yeri almıştır. LUTHER, "*Kursachsen kaçlaryaya dilini*" tercümesine esas olarak almış, diğer lehçelerden ve özel dillerden de faydalanmış, fakat hiç şüphesiz şahsi kudret ve dehası sayesinde Alman yazı diline ilk şeklini vermiştir. LUTHER bir kamu dili meydana getirmekle, aynı zamanda Almancanın ilerde edebiyat ve sanatın dili olması şartlarını da hazırlamıştır. MARTIN LUTHER bu büyük başarısını, halka yaklaşması, halkın diline kulak vermesi (kendi deyişi ile:., .. *Man muss die Mutter im Hause, die Kinder aufden Gassen, den gemeinen Mann auf dem Markt drumb fragen und denselbigen auf das Maul sehen, wie sie reden und danach dolmetschen.* = Evdeki anneden, sokaktaki çocuklardan, pazar yerindeki her hangi bir satıcıdan bu kelimenin ne demek olduğunu sormalı ve onlar nasıl konuşuyor, nasıl söylüyorlarsa, öyle çevirmeli"² demesi yanında, özellikle Almancaya dinî bir kutsallık maletmesine borçludur. Reformasyon genel olarak dile, fakat özellikle ana dile bu kutsallığı getirmiştir. LUTHER'C göre Tanrı dilde tecelli eder. İnsan ancak dil vasıtasıyla Tanrısıyla karşı karşıya gelird Tanrı dilleri, insanlara İncili tanıtmak için yaratmıştır. Katolik inançlarına göre, kul Tanrısına rahip, vaiz, papaz veya papa gibi birçok araçlar ve günah çıkartma, itiraf, kurban, vaftiz gibi takdis törenleriyle yaklaşabilir. Protestanlık ise kul ile Tanrı arasındaki bütün araçları kaldırır. Tanrı kendisini kuluna onun dilinde gösterecektir. Reformasyonun getirdiği bu inanış, Almancanın da İbranice, Lâtince ve Yunanca gibi kutsal bir dil olduğu fikrini ortaya koymuştur. Böylece LuTHER'in akidesi dili, dil de akidesini destekliyerek kısa zamanda hemen hemen bütün Almanya'yı fethetmişlerdir. Dile verilen bu kutsallık, Alman dil devriminde Almancanın ana dil olarak değer ve hüviyet kazanmasında şimdiye kadar bir çokları tarafından dikkate alınmamıştır. Gerçekte ise bu inanış Alman dil devriminin bundan sonraki safhalarında onun süratle gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Dil devriminin en hararetili, plânlı ve teşkilâtlı bir şekilde başladığı 17. yüzyılda bu devrimin önderleri olarak tanınan HARSDÖRFFER, SGHOTTEL, LEIBNIZ gibi şah-

² O. Clemen, "Luthers Werke", cilt IV; Sendbrief vom Dolmetschen, s. 184.

siyetlerin, "söz ve eşyanın beraberce ilâhi asıldan geldiği" fikri, daha sonra Alman mistiklerinden JAGOB BÖHME'nin düşünceleri ile bağdaşır. BÖHME'ye göre Tanrı her insanın ruhundadır. Onun ruhtaki tecellisi söz vasıtasıyla olur. insana düşen ödev, Tanrıdan aldığı dile yeni bir hayat katarak onu yaşatmak ve bu suretle de bir bakıma dünyayı (Tanrı ile birlikte) yeniden yaratmaktır³. Ana dilin kutsallığı hakkındaki bu mistik inanış LUTHER'den SCHOTTEL'e ve LEIBNIZ'e, daha sonra da HAMANN, HERDER ve WILHELM VON Humboldt'a kadar gelir ve böylece ana dil Almanca, diğer dillerden üstün tutulur; müstesna bir değer kazanır ki, Alman dil devriminin başarılı gelişmesinde bu inanç başta gelen faktördür.

LUTHER, İncili çok kısa bir zamanda halk dili Almanca'ya çevirmekle ve onu halka sevdirmekle - öyle ki herkes İncili ezbere biliyordu - tek başına Alman dil devriminin önderi, bazılarınca Almanca'nın babası, yaratıcısı olmuştur. Fakat gerçekte o, Alman dil devriminin hazırlayıcısıdır. Dil devrimi bakımından LUTHER bir durum değil, fevkalâde bir haldir. Zira zamanla LUTHER'in dili eski sayılmağa başlanmış, hattâ sağlığında çeşitli katolik çevreleri tarafından onun dili aleyhine ciddî bir savaş başlamıştır⁴. LUTHER'in dili insanın bütün mânevi ihtiyaçlarını karşılayan yüksek bir dil olmamış, felsefenin, hukukun, tabiî bilimlerin, belirli edebî alanların ihtiyacına cevap verememiştir; o, daha çok zengin bir materyal dili olarak kalmıştır. İncil Almancası tarihî bir eser dilidir denilebilir. Bundan dolayı 17. yüzyılın başında dildeki boşluğu doldurmak üzere yine Lâtince başta olmak üzere Almancaya birçok kelimeler girmeye başlamıştır. Fransızlar dillerini çoktan özleştirip geliştirmişlerdi. Şimdi Fransızca kelimeler kolaylıkla Almancaya girebilecek durumdaydılar.

17. yüzyılın ilk yarısından sonra Almanca, Hümanizm ve Rönesans hareketleriyle yeniden geniş ölçüde Lâtincenin etkisi altına girmiştir. Bilhassa klâsik öğrenimin rağbet görmesinden sonra bu etki büsbütün artmıştır. SIMON ROTH'un 1571 de yazdığı ilk yabancı kelime sözlüğünde 2000 den fazla Lâtince kelime vardı. Cizvitler tarafından Reformasyona karşı açılan savaş da Lâtincenin hâkimiyetini büsbütün körüklemiştir. Hukuk, idare, kilise, üniversite ve okulların, hattâ ordunun dili lâtince deyimlerle dolmaya başlamıştır.

Barok devri sosyal hayatının bütün şubeleri kapılarını başka bir dile daha ardına kadar açmışlardır. Kıyafette, giyim kuşamda, yeme içmede, eğlence ve dans, oyunda, sanat ve zanaatta, mobilye ve mefruşatta, kısaca, hayatın her safhasında Almancaya binlerce kelime veren ve onu geniş ölçüde etkisi altına alan bu dil Fransızcadır. Fransızca yanında İtalyanca, İspanyolca ve diğer Lâtin dillerinden de Almancaya bir çok kelime alınmıştı.

³ H. Kunisch, „Die mittelalterliche Mystik und die dt. Sprache" in (Mitteilungen der Deutschen Akad XV.), s. 28 v. d.

⁴ Friedrich Kluge, „Von Luther bis Lessing" Leipzig 1918 s. 46 v. d.

Fakat bunların toplamı hiç bir zaman Fransızcanmki ile ölçülemez. Alman dil tarihinde bu devrin adına „*Alamodezeit*“⁵ denir.

işte böyle bir durumda, bir taraftan Otuz Yıl Harpleri süresince çeşitli milletlerle döğüşmek zorunda kalan Almanya, bu dış ıstırabı yanında ana dilinin yabancı kültür ve dillerin pençesine düşmüş olması gibi mânevi bir felâketle de karşı karşıya bulunuyordu. Fakat ıstırabın şiddetlendiği yerde reaksiyon kendini gösterecektir. Ülkeleri parçalanmış Almanlar, birliği ve beraberliği ana dil çevresinde toplanmada buldular. Alman milletinin birliğini sağlayan biricik vasıta ana dil mutlaka kurtarılmalıydı. Almanca'yı yabancı etkilerden kurtarma teşebbüsü Barok devrinin tipik bir özelliğinden doğmuştur: Yukarıda belirttiğimiz gibi, ana dilin kutsallığı, ana dile saygı ve sevgi, Almanca karşısında duyulan kıvanç, Almanca'nın eskiliği, zengin mazisi, güzelliği ve değeri üzerinde duruluyordu. Bir araya toplanmış Barok devri vatanseverleri ilk önce Alman dilinin çok eski bir dil olduğunu ileri sürerek onu Babil kulesi efsanesine kadar götürdüler. İbrani- ce ve Yunanca kadar eski olduğunu belirttiler. LUTHER tarafından kutsallaştırılan Almanca'yı SCHOTTEL „Altıncı Övgü“ sünde (*Lobrede*) ele almış, onun tanrısal varlığını övmüş ve kutsal dillerle akrabalığını isbata çalışmıştır. Bu devirde dil üzerine yazılan kitap adlarının hemen hepsinde ana dile verilen önemi görmekteyiz: „*Der deutschen Sprache Ekrenkrantz*, (SCHILL, Strassburg 1644) — Alman Diline Şeref Çelengi“, „*Rettung der edlen teutschen Hauptsprache* — Yüksek ve asil dil Almanca'nın Kurtuluşu“ (JOHANN RIST, 1642), „*Von der teuschen Hauptsprache* — Yüksek dil Almanca hakkında“ (SCHOTTEL), „*Von der Vortrefflichkeit und dem Altertumb der deutschen Sprache*— Alman dilinin mükemmelliği ve eskiliği hakkında“ (MORHOF).

Bir yandan ana dile karşı duyulan kıvanç, sevgi ve saygı hisleri her tarafa yayılırken, öte yandan yabancı dillere, özellikle Almanca'ya giren yabancı kelimelere karşı da şiddetli bir hücumla geçilmiş ve bu maksatla da bir çok eser yazılmıştır. Meselâ: „*Der unartig Teutscher Sprachverderber, beschneben durch einen Liebhaber der redlichen alten teutschen Sprache* — Yaramaz Dilbozan, temiz ve eski Almanca'ya âşık birisi tarafından“ (MOSGHEROSGH, 1643) gibi. Hiciv bakımından çok tanınmış olan diğer bir eser de „*Der teusche Michel*“ (1638) adlı uzun bir manzumedir.

Böylece Alman halkı şuurlu ve sistemli bir şekilde bir taraftan ana dile bağlanırken, öte yandan onda yabancı kelimelere karşı nefret uyandırılmağa çalışılmıştır.

17. yüzyılın ilk yarısında, karakteristik vasıfları dilde tasfiyecilik olan, fakat bunun yanında Alman dilinin özleşmesi, edebî bir dil olarak gelişmesi imkânlarını da kendilerine amaç edinmiş bulunan ve bütün bu faaliyetlerin merkezini teşkil eden Alman dil kurumları (*Sprachgesellschaften*)

⁵ D. Malherbe, „Das Fremdwort des Reformationszeitalters“ Freiburg i. Br. 1906, s. 26 v. d.; H. Russland, „Das Fremdvort bei H. Sachs“ Diss. s. 17-20, 65.

doğmuştur. İtalya'da 1582 de F. Graziani tarafından Academia della Crusca adında bir dil akademisi kurulmuştu. (İtalyan dil kurumları XIV. ve XV. yüzyıllarda kurulup gelişmiş, XVI. yüzyılda hemen hemen her tarafa yayılmıştır). Bu akademinin üyelerinden biri olan Prens LUDWIG von ANHALT - KÖTHEN, 24 Ağustos 1617 de VVeimar'da ilk Alman dil cemiyetini kurmuştur. Prens bu cemiyetin başkanı idi. „*Fruchtbringende Gesellschaft*” adını alan bu kurum kendisine, çeşitli faydalarından dolayı sembol olarak *Palmenbaum* — hurma ağacını seçmişti. Daha sonraları bu kuruma *Palmenorden* denildi. „*Fruchtbringende Gesellschaft*” in üyeleri, özellikle asilzadeler, prensler, edip ve şairlerdi. Üye kaydında herkesin neye muktedir olduğundan çok, ne yaptığına bakılıyor, dilin özleşmesi uğrunda gayretleri ve ahlâki durumu göz önünde tutuluyordu. Bu kurumda MARTIN OPITZ, BUCHNER gibi şairler, SCHOTTEL, GUEINZ gibi dilci ve gramerciler, TEUTLEBEN, RIST, HARSDÖRFFER, ZESEN, MOSCHEROSGH gibi tanınmış şahsiyetler vardı. Bu kuruma üye olmak çok şerefli bir işti. Her üyeye çalışma tarzı ve özel eğilimine göre bir de takma ad veriliyordu: LUDWIG VON ANHALT: „*Der Nährende* — Besleyici”, OPITZ: *Der, Gekröntete* — Taçlı”, SCHOTTEL: „*Der Suchende* — Ariyan”, ZESEN: „*Der Wohlsetzende* — Kelimeleri yerinde kullanan” v. s. gibi.

Fruchtbringende Gesellschaft'i diğer kurumlar takip etti. 1633 de Strassburg'da *Aufrichtige Tannengesellschaft* kuruldu. SGHNEUBER, RUMPLER VON LÖVVENHALT gibi tanınmış üyeler bu kurumda verimli çalışmalarda bulunmuşlardır. 1642 de PHILIP ZESEN Hamburg'da „*Deutschgesinnte Genossenschaft*”, 1644 de HARSDÖRFFER „*Hirten-und Blumenorden an der Pegnitz*”i ve 1657 de RIST „*Elbschwanenorden*”ı kurdular. 1675 de Leipzig'de „*Poetische Gesellschaft*” kuruldu. GOTTSCHED sonraları bu kurumu „*Deutsche Gesellschaft*” adı altında yaşatmağa çalıştı⁶.

Almancayı arılaştırmak için kurulan bu türlü kurumlara karşılık yabancı dilleri ve kelimeleri teşvik edici mukabil dernekler de açılıyordu. Bunların en tanınmış, garip bir tesadüf eseri olarak, LUDWIG VON ANHALT'ın yengesi ANNA VON ANHALT BERENBURG tarafından „*La Noble Academie des Loyales*” adı altında açılmıştı. Bu kurum, çeşitli sanat kollarını, faaliyetleri arasına almakta ve bu arada yabancı dillere, özellikle Fransızcaya, Fransız irfanına önem verip bu dili yaymaya ve Almancada Fransızca kelimeleri kullanmayı teşvike çalışıyordu. Kurumun 20 kadın üyesi vardı. Bu kurumdan başka GRIMMELSHAUSEN, RACHEL, SCHUPP gibi münferit şahıslar da tasfiyecilere hücum ediyorlardı. Fakat bunlar dil davasından çok aşırı tasfiyeci ZESEN'İ hedef tutmaktaydılar⁷.

Aynı zamanda birer kültür ocağı olarak çalışan dil kurumları bir yandan yabancı kelimeleri kullananları hicvedip bu işten vazgeçirmeğe çalış-

⁶ Alman dil kurumları hakkında bilgi ve geniş literatür için bk. J. H. Scholte in Merker-Stammler, „*Reallexikon der dt. Literaturgeschichte*” III (1928) s. 270 v. d.

⁷ Aynı eser, s. 273.

sırken, öte yandan yüzlerce yabancı kelimeye Almanca karşılıklar buluyorlar ve „*Verdeutschungswörterbücher* = Öz Almanca Sözlükleri" yayınlıyorlardı. Özellikle PHILIPP ZESEN'in yabancı kelimelere bulduğu Almanca karşılıklar meşhurdur. Bu arada aşırı gittiği de oluyor ve bu yüzden şiddetli hücumu uğruyordu. Meselâ onun, yabancı asıllı „*Katze* — Kedi" kelimesi için „*Pelzene Mausefalle* — Kürklü fare kapanı", Lâtineden alınmış olan „*Fenster*—Pencere" ye karşılık „*Tageleuchter*—Gündüz ısıtan", „*Nase* — Burun" için „*Gesichtserker* — Çehre balkonu" ve „*Mantel* — Palto" için de „*Windfang* — Yel tutan" kelimelerini bulduğu söylenir. Bununla beraber bu birkaç aşırı Almancalaştırma dışında ZESEN sayısı yüzü aşan ve bugün Almancada kullanılan birçok kelime yaratmıştır: *Augenblick*, *Vertrag*, *Sinn-gedicht*, *lustvandeln* v. s. gibi.

Dil kurumlarının kendilerine çizdikleri ilk amaç, Alman kelime hazinesini derlemeğe çalışmak olmuştur. Bir yandan geniş ölçüde derlemeler yapılırken, öte yandan Almancanın ifade tarzını geliştirmek için deyimleri, ata sözlerini bir araya topluyorlardı. Alman dilinin imlâ sözlüğünü yapmak, gramer kurallarını tayin ve tesbit etmek uğrunda da büyük gayretler sarfetmişlerdir. Fakat bu kurumların faaliyetlerinin ağırlık merkezi yabancı kelimelere karşı savaş olmuştur.

Kurumların, bütün bir Barok devri boyunca, hattâ gelecek yüzyıllarda devam eden dili özleştirme çalışmalarını, gerek ortaya attıkları fikirleri, gerekse bu uğurdaki pratik başarıları ile gerçekten temsil eden ve dil devrimine yön veren devrin iki önemli şahsiyeti üzerinde durmak istiyoruz: Bunlardan biri JUSTUS GEORG SGHOTTEL, diğeri de GOTTFRIED WILHELM LEiBNiz'dir.

„*Fruchtbringende Gesellschaft*" in üyesi olan ve kendisine bu kurum tarafından "Arayan" adı verilen SGHOTTEL, çalışmalarını şuurlu ve ölçülü bir şekilde Almancanın gelişmesine yönelmiştir. SCHOTTEL 17. yüzyılın biricik gramercisi, zamanına göre biricik dil bilginidir. Hattâ bundan dolayı Almanyada kendisine bu yüzyılın JACOB GRIMM'İ de denilmiştir. *Fruchtbringende Gesellschaft*'in diğeri bir çok üyeleri fantezi peşinde koşarlar, bulanık sezgiler arkasında bocalarlarken, SGHOTTEL ana dili için çalışmıştır. Kendisinden önce hiç kimsenin açıkça göremediği dil problemlerini ortaya atmış ve bunları çözmeğe uğraşmıştır. SCHOTTEL de yukarıda işaret ettiğimiz gibi ana dili, Tanrının insanlara bahşettiği diğeri bir çok verilerden sayıyordu. Övgülerinde genel olarak dilin, özellikle ana dilin kutsallığı hakkındaki düşüncelerini her zaman tekrarlamıştır: „*Also hat Gott aile Matur durch die Kunst der Sprachen umgrenzet, ja die Sprachen sind durch aile Geheimnisse der Natur gezogen: also dass voer der Sprache kündig voidr, zugleich dadurch die Matur durchuuandern, die Künste ihm recht entdecken, die Wissenschaften offenbaren,*

⁸ Eduard Engel, *Deutsche Sprachschöpfer*, Leipzig, 1920; Adolf Bach, *Geschichte der deutschen Sprache*, Heidelberg, 1949, s. 240-245.

mit ailen berühmten Leuten, so vormals getvesen und annoch seyn, ja mit Gott selbst reden um sich besprechen kann = Tanrı bütün tabiatı dil sanatı ile sınırlandırmıştır. Evet, diller tabiatın bütün sınırlarından geçmişlerdir (sırlarına sahiptirler). Şu halde kim dile vakıfsa bu sayede tabiatı yakından tanıyacak, bütün sanatları keşfedecek, ilimler ona malûm olacak, bütün meşhur insanlarla eskiden olduğu gibi bundan böyle de temas edecek; hattâ bizzat Tanrı ile de konuşabilecektir".⁹ Böylece dil ile uğraşmak, en üstün ve en faydalı bir çalışmadır. Zamanın bilgin hümanistleri Roma ve Atina'yı ana yurtlarından çok üstün görüyorlar ve Almancayı klâsik dillerden sonra gelen ikinci bir dil olarak kabul ediyorlardı. Schottel ilk iş olarak Almanca'nın çok eski bir dil olduğu fikrini ileri sürdü. Almanca, Babil karışıklığından sonra ASCENAS tarafından Avrupaya ve oradan da Almanya'ya getirilmiştir. (Burada Schottel Almanca'nın Keltçeden geldiğini kabul eder). O, muarızlarına şöyle cevap veriyordu: „*Wind* = Rüzgâr", „*Fisch* = Balık", „*Nase* = Burun", „*Vater* = Baba" kelimelerinin Lâtince *Ventus*, *Piscis*, *Nasus*, *Pater* kelimelerinden geldiğini iddia ediyorsunuz. Sorarım sizlerden, acaba eski Almanların burunları, babaları yok muydu? Eski Almanlar balık yemezler miydi? Eski Almanların ülkesinde rüzgârda mı esmezdi?¹⁰ Burada SCHOTTEL'in ilk defa daha sonraki yüzyıllarda kurulan karşılaştırmalı dil biliminin tohumlarını attığını görmekteyiz. Bütün bu görüşlerine uygun olarak SCHOTTEL'in çalışmalarını özellikle iki noktada toplamak mümkündür:

1. Alman dilini yabancı unsurlardan temizlemek ve özleştirmek. 2. Almanca'nın dünya dilleri arasındaki yerini belirtmek, bu dilin tarihini araştırmak ve bütün Almanya'yı kapsıyan ortak bir yazı dili meydana getirmek.

Çağdaşlarının çoğu örneklerini Fransız, İspanyol, İtalyan veya diğer Lâtin milletlerinden aldığı halde SCHOTTEL daima ana dilde düşünmeyi ve ana dilde yazmayı tercih etmiştir. Kendisinin yabancı kelimeler karşısında ne düşündüğünü şu sözlerinden anlamaktayız: „. . . *denn man von teutscher sprach teutsch und nicht griechisch und lateinisch reden soll* = zira Almanlarla Almanca konuşmalı, Yunanca ve Lâtince değil".¹¹ SCHOTTEL Almancaya reva görülen muameleden acı acı şikâyet eder, yabancı kelimeleri Almanca kelimelere üstün tutanlara kızar: „. . . *wer den fremden Sprachen den Vorzug giebt, den soll man mitfaulen Eiern hinaus merffen und seinen Nahmen nicht würdigen* = Yabancı kelimeleri üstün tutanı yumurta fırlatarak kapı dışarı atmalı, bir daha da adını ağza almamalı".¹²

SCHOTTEL yabancı kelimeler yerine Almancalarını kullanma fikrini savunurken diğer bir çokları gibi kuru lâflar edip bir köşeye çekilerek otur-

⁹ Schottel, „*Teutsche Sprachkunst*", 6. Lobrede.

¹⁰ Schottel, „*Teutsche Sprachkunst*", s. 70 v. d.

¹¹ Aynı eser, s. 15.

¹² Aynı eser, s. 19 v. d.

mamış, aksine elini kolunu sıvayarak hemen işe koyulmuştur. Kendisinden 150 sene sonra gelen neslin yürüyeceği yolu açmıştır. SCHOTTEL yüzlerce Lâtince veya Fransızca kelimeye, bu arada özellikle dilbilgisi ile ilgili terimlere bu gün dahi kullanılan güzel karşılıklar bulmuştur. Meselâ, *Dialekt* yerine *Mundart*, *Grammatik* yerine *Sprachlehre*, *Verbum* karşılığı *Zeitwort*, *Nomina numeralia* yerine *Zahlwörter*, *singularis* yerine *einzelne Zahl*, *pluralis* yerine *mehrere Zahl*, *Poesie* yerine *gebundene Rede*, *Prosa* yerine *ungebundene Rede* gibi. SCHOTTEL, Almancanın yabancı unsurlardan tasfiyesinde diğer bir çok çağdaşları gibi aşırı gitmemiştir. Hattâ hayatının sonlarına doğru yabancı kelimelere karşı takındığı tavır çok yumuşak olmuştur. Tecrübe sahibi olduktan sonra tasfiyecilikte daha ölçülü olduğunu görmekteyiz¹³.

Yabancı kelimelere doğru ve güzel karşılıklar bulmuş olan SCHOTTEL, Almancanın yabancı dillerin etkisinden kurtulması için onlardan üstün bir duruma gelmesi lâzım geldiğini anlamış bulunuyordu. Alman dilinin kelime hazinesini araştırıp zenginleştirerek bu dili bütün tasavvurları, kavram ve duyguları ifade edebilecek bir dil haline getirmek, Almancanın imlâ ve gramer kurallarını tesbit ederek o sıralarda hüküm süren kuralsızlık ve karışıklıklardan, imlâ hercümercinden kurtarmak istemiştir. Onun sayesinde ki, hemen hemen her kelimeyi başka başka şekillerde basan çeşitli matbaacılar arasında bir imlâ birliğine doğru gidilmiştir. SCHOTTEL'in ileri sürdüğü imlâ kuralları 18. yüzyılda bütün saraylarda ve resmî devlet dairelerinde kabul edilmiş bulunuyordu.

SCHOTTEL, gramerle ilgili çalışmalarına „*Von der Hauptsprache*” adlı eserinde 600 sayfa ayırmıştır. Ona göre gramer, dilin temelidir, ve her dil bir temel üzerine kurulmak zorundadır. Almancanın sağlam ve açık bir dil olması için gramer kurallarını belli etmek gerekir. Bu kuralları zamanın veya daha önceki devirlerin en iyi yazarlarından alınan seçme örneklerle belgelemek lâzımdır. SCHOTTEL bu prensiplere dayanarak Alman dilinin ilk tarihî gramerini yazmıştır. Eser, *Wortforschung* = Etimoloji ve *Wortfügung* = Cümle Bilgisi kısımlarına ayrılmıştır. SCHOTTEL bu eserinde özellikle „*Verdoppelung* = İkiz Kelimeler” diye adlandırdığı, bileşik kelime teşkilinin ana kurallarını vermiştir. Gramerdeki karışıklıkları, tamamen değilse bile, geniş ölçüde önlemiştir.

Schottel'in ana diline yaptığı diğer çok faydalı bir hizmet de Alman dilinin, kendi zamanına göre bilimsel anlamda bir sözlüğünün nasıl yapılması lâzım geldiği hakkındaki fikirleridir:

1. İlkönce Alman dilindeki bütün kök kelimeler eksiksiz ve doğru olarak tespit edilmeli, Lâtince, Fransızca ve Yunanca tercümeleriyle açıklanmalıdır. Bunu yaparken yalnız Yukarı Almanyada kullanılan dil değil, pek çok iyi, eski kök kelimeler, Niederland'ın (Hollanda) ve Aşağı Saksonya'nın kullandığı kelimeler de dikkat nazarına alınmalıdır. Yâni

Schottel, „*Von der Teutschen Hauptsprache*”, s. 1248.

yalnız Yüksek Almanca yazı dili değil, lehçeler de göz önünde tutulmalıdır.

2. Her kök kelimenin (ismin) cinsiyeti, genitif hali ve çoğulu belirtilmelidir.

3. Kök kelimeden üretme bahis konusu ise bu da açık ve doğru olarak gösterilmelidir.

4. Bileşik kelimeler ait olduğu yerlerde verilmelidir.

5. Fiillerde „stark, schvvach"lık belirtilmeli, o fiilin birinci ve üçüncü şahıslarla çekimi, Imperfekt ve Partizip şekilleri yazılmalı.

6. Almanca kelimeler açık Almanca ile açıklanmalı. Kelimelerin kullanılışları Almanca kitaplardan tesbit edilmeli. Şu halde GRIMM sözlüğünde olduğu gibi kelimelerin en iyi yazarlar tarafından nasıl kullanıldığı metinlerde gösterilecektir.

7. Son olarak, maden ocaklarında, zanaatte, değirmencilik, gemicilik, balıkçılık, tarım, matbaacılık, felsefe, sanat ve bilimle diğer ihtisas kollarında kullanılan, herkesçe tanınmamış, fakat iyi ve kullanışlı kelimeler alınmalıdır. Bunların yanında en çok kullanılan atasözleri, deyimler, güzel sözler ve benzerleri, ister nazım, ister nesir şeklinde olsun, sözlükte ilgili kelimelerin açıklanmasında verilmelidir.

Fruchtbringende Gesellschaft, Almancanın büyük bir sözlüğünün yapılmasını amaçları arasına almıştı. SCHOTTEL'in böyle bir sözlüğün yazılması hususunda ileri sürdüğü fikirler hemen hemen bu gün dahi modern bir sözlükte gördüğümüz esaslardır. 300 yıl önce Schottel'in bu günün ihtiyaçlarına cevap verecek esasları tesbit etmiş olması cidden takdire değer. SCHOTTEL ayrıca Alman ata sözlerini de toplamıştır. Ancak sayısı 2400 ü bulan bu ata sözleri ciddî bir tasnife tabi tutulmamıştır. O, öte yandan tercüme faaliyetinin de Almancanın gelişmesi hususundaki önemi üzerinde durmuş, bu alanda LUTHER'İ en iyi tercümeçi olarak göstermiştir. SCHOTTEL hiç yorulmadan, tükenmez bir enerji ve sonsuz bir sabırla çalışarak Alman dil devriminin, Barok devrinin bir çok dil kurumlarının gerçek bir temsilcisi ve üstadı olmuştur. Kendisinden sonra gelen nesiller onun talebesi ve çağdaşı LEIBNIZ'in çizdiği yolda yürümüşlerdir. Öyle ki, bazı germanistler Yeni Yüksek Almanca devrini SCHOTTEL'in açtığını kabul ederek bu çağı 1650 ile başlatırlar.

Alman dil devriminin gerçekleşmesinde, ileri sürdüğü prensiplerle önemli rolü olan diğer büyük bir şahsiyette LEiBNiz'dir. Büyük düşünür, Almancanın o günkü durumu ve geleceği ile ilgili iki küçük eser yazmıştır. LEIBNIZ de Barok devrinin öteki mensupları gibi ana dilin tarihi değerini belirtmekle işe başlar. O da millî duygu ve ana dile sevgi ve saygı üzerinde durur. „*Ermahnung an die Teutsche ihren Verstand und Sprache besser zu übert*

¹⁴ Aynı eser, s. 159 v. d.

adlı eserinde millî şuurun uyanmasında ana dilin önemli bir faktör olduğunu belirterek Almanların dillerini her türlü yabancı etkiden korumalarını ister: „*Besser ist ein Original von einem teutschen als eine Copy von einem Franzosen* = bir Almanın kendi bulduğu şey Fransızdan alınan kopyadan çok daha iyidir”,¹⁵ diye vatandaşlarını uyarır ve onlara devrin A-La-Mode cereyanlarından uzak kalmalarını hatırlatır: „. . . *andere mögen besser schwaetzen, besser singen, bessere Verse machen, keine Nation hat die Deutschen in Erkenntnis der Natur und Proben der taetigen Kunst übertroffen* = Varsın başkaları daha iyi şeylerden bahsetsin, daha güzel şarkı söylesin veya şiir yazsın! Hiç bir millet gerçek tabiatı tanımada, amelî sanatlarda Almanları geçememiştir.”,¹⁶ *Vortragsueise der Philosophen* adlı diğer bir yazısında Almancanın en yüksek felsefi düşünceleri ifade için bir mihenk taşı olduğunu belirtir. „*Was sich im guten Deutsch sagen laesst, daran ist etivas. Wo die deutsche Sprache ganz schveigt, da istesauch mit den Gedanken schlecht bestellt*=iyi bir Almanca ile anlatılabilen her şey bir değer taşıyor demektir, Alman dilinin sustuğu yerde ise, fikirlerde bir bozukluk olması icab eder.”¹⁷ LEIBNİZ Almancanın bilim, sanat, ve irfan dili olarak kudretli bir dil olduğuna inanmış ve bütün vatandaşlarını da inandırmağa çalışmıştır. Büyük filozofun devrinde üniversitenin dili henüz Lâtince etkisinden kurtulmamıştı. Hattâ LUTHER zamanında Lâtince öğretim yapan kilise okulları yanında açılan ve Almanca öğretim yapan halk okulları dahi yavaş yavaş ortadan kaybolmaktaydı. Almancanın geleceği hakkında kafasını yoran her aydın, Alman diline serbest bir yol açılmasını ve onun bilim dili olması zarureti düşünüyordu. LEIBNİZ de bunu anlamıştı. Fakat o diğer bir hususu da, kendisinden önce hiç kimsenin düşünmediği bir ciheti de anlamıştı: Acaba Alman bilim dili, o sırada yüksek düşüncelerin ifade vasıtası olmaya elverişli miydi? Şayet değilse, onu bu seviyeye çıkarmak için neler yapmak lâzımdı? Daha 24 yaşındayken o, bu husustaki düşüncelerini açıklamıştır. LEIBNİZ’C göre Almanca, Lâtince de dahil olmak üzere, bütün Avrupa dillerinden daha üstündür ve felsefi düşüncelerin ifadesine elverişlidir. Diğer bütün dillerden daha iyi bir şekilde hakiki düşüncüyü, hakiki olmayandan ayırd edecek durumdadır. Ancak bu dilin mevcut hazinelerini dikkatle ele almak ve onu ortak bir yazı dili halinde geliştirmek, değerlendirmek gerekir.¹⁸ On sene sonra yazdığı „*Ermahnung*”da yine Lâtinceye hücum eder, bilim dilinin Almanca olmasını savunur. Talebesi ve felsefesinin yayıcısı CHRISTIAN WOLFF eserlerinin büyük bir kısmını Almanca yazmıştır. Üniversitede takrir dili olan Lâtince

¹⁵ Gottfried Wilhelm Leibniz, "Ermahnung an die Teutsche, ihren Verstand und Sprache besser zu üben samt beigefügten Vorschlag einer Teutsch gesinten Gesellschaft" in „Wissenschaftliche Beihefte zur Zeitschrift des Allgemeinen Deutschen Sprachvereins", 4. Reihe, Heft 90, 307, s. 310.

¹⁶ Aynı eser, s. 168.

¹⁷ Aynı eser, s. 287.

¹⁸ Leibniz, "Abhandlung über die beste Vertragsweise", in „Wissenschaftliche Beihefte zur Zeitschrift des Allgemeinen Sprachvereins", Heft 29, s. 285.

ceye ilk darbe 1687 de THOMASIVS tarafından indirilmiştir. THOMASIVS Leipzig'de ilk defa dersinin konusunu Almanca olarak ilân etmiş, ve Almanca taktırir yapmıştır. Halle ve diğer bir çok protestan üniversiteleri bunu takip etmişlerdir. Lâtince ve Fransızcaya cephe almış olan ve Almanca'yı bu dillerin boyunduruğundan kurtarmak için uğraşan büyük düşünür, dili anlaştırmada SCHOTTEL gibi ölçülü kalmasını bilmiştir. Bununla beraber LEIBNIZ, adı geçen Alman dili üzerine yazdığı küçük eserlerden başka eserlerini Lâtince olarak yazmıştır.¹⁹ (Kendisi, eserlerini Lâtince yazmaktaki maksadının Almanca dışında geniş ölçüde okuyucu bulmak endişesiyle olduğunu söyler).

LEIBNIZ de SGHOTTEL gibi kuru kuruya Almacanın üstünlüğünü, değerini övmekle, ve yabancı kelimelere karşı savaş açılmasını istemekle kalmamıştır. Dil işlerinde SCHOTTEL bir usta, bir kalfa gibi çalışmıştır. LEIBNIZ ise kudretli bir mimar sıfatıyla büyük dâvanın geniş plânını çizmiştir. Almacanın gelişmesi, mükemmelleşmesi için neler yapmak lâzım geldiği hakkındaki düşüncelerini her iki broşürde ortaya koymuştur. Büyük düşünürün ileri sürdüğü tavsiye ve tekliflerin en önemlilerinden ikisine kısaca temas edeceğiz: *Ermahnung* adlı yazısının sonunda ayrı bir teklif halinde „*Deutschgesinnte Genossenschaft* "adı altında bir dil kurumu tesisini ileri sürmektedir: „... so were diese meine unvorgreifliche Meinung, es solleri einige wohlmeinende Personen zusammen treten und unter höherem Schutz eine Teutschgesinnte Gesellschaft stiften = Bu benim mütevaziane düşüncemdir. iyi niyet sahibi bir kaç kimse biraraya gelmeli, yüksek himaye altında bir dernek kurmalıdır"²⁰. Zira LEIBNIZ'C göre akıl, bilgi ve güzel konuşma bilhassa dilde belirir. Ana dil ruhun tercümanı, bilimin koruyucusudur. Düşündürücü, faydalı ve sevilen eserler Almanca yazılmalıdır ki, bu suretle yabancı dillerin Almanca üzerindeki etkisi kalksın. LEIBNIZ kurumun yayınlayacağı eserlerin yalnız yüksek tabaka mensuplarına hitap etmemesini, halkın hatta kadınların bundan faydalanmasını ister. Bu suretle dil devrimi, gençliğin yetişmesine, maymun taklidi yabancı eserlerden kurtulmasına, bilimin genişleyip, gelişmesine, gerçek bilgilerin tanınıp sevilmesine ve sayılmasına imkân verecektir. Kısaca, devrim her yönden Alman milletinin hayrına olacaktır. Her hangi bir alanda, bilhassa önemli, derin ve geniş bir bilgiyi veya güzel bir konuyu yaymak isteyenlerin bu işi ana dilde yapmaları sayesinde ki, ana dil gelişir. LEIBNIZ'in tekrar tekrar üzerinde durduğu bu düşünceler, WINGKELMANN ve HERDER tarafından benimsenmiş ve temiz bir Almancayla yazma temayülleri başlamıştır. Bu şekilde yazılan eserler ise herkes tarafından rağbet görmüştür.

¹⁹ Aynı eser, s. 289 v. d.

²⁰ *Ermahnungen*, s. 307.

²¹ G. W. Leibniz, „Unvorgreifliche Gedanken, betreffend die Ausübung und Verbesserung der Teutschen Sprache", in „Wissenschaftliche Beihefte zur Zeitschrift des Allgemeinen Deutschen Sprachvereins", 4. Reihe, Heft a 1-30, s. 332.

LEIBNIZ aşağı yukarı onbeş sene sonra, Almancaya gösterilmesi gereken ihtimam hakkındaki düşüncelerini „*Unvorgreifliche Gedanken* = mütevazi düşünceler" adlı küçük bir broşürde yeniden ortaya koymuş ve böyle bir dil kurumunun veya akademisinin neler yapabileceğini daha ayrıntılı ve esaslı bir şekilde göstermiştir. LEIBNIZ, burada dil muhtevalarından hareket etmektedir: ona göre Almanca bazı alanlarda gelişmiş bir kelime hazinesine sahiptir. Meselâ: madencilikte, avcılıkta, deniz yolculuğu vesaire gibi maddi kültürle ilgili sahalarda dil bakımından zengindir. Buna karşılık, hemen hemen bütün mânevî cephelerde fazilette, kötü alışkanlıklarda, devlet idaresinde hattâ klâsik tabirlerde daha geri bir durumdadır. LEIBNIZ'e göre bu, ancak bilginlerin hatasıdır. Bununla beraber o kurulacak dil kurumunun aşırı tasfiyeciliğe kaçmamasını ister, gösterişçi, mübalâgalı tasfiyecilere çatar ve onlara: „*Une bouillen d'eau claire* - yalnız sudan ibaret çorba isteyenler" diye hitap eder.²¹

Yeni kurulacak dil kurumu, mevcut yazı dilini, ulaştığı seviyeden aşağı düşürmemeli; ama öte yandan klâsik bir dil olarak taşlaşmış, kalıplaşmış kalmasını da önlemelidir. Bu kurum, dili yeni ve kupkuru kurallara da boğmamalıdır. Sanatta olduğu gibi Alman yazı dili de tabiiğe, halk diline ne kadar yakın olursa, o nisbette mükemmeliyete ulaşma imkânına kavuşur.

Gerçekten, Almancanın LUTHER, GOETHE, BISMARCK gibi büyük üstadları, dildeki üstün başarılarını tabii olan halk diline kulak vermiş olmalarına borçludurlar.

LEIBNIZ'in bu kuruma diğer bir tavsiyesi de şudur: „*Şeylere*" hâkim olabilmek için, onu yakından tanıyıp bilmek gerekir. Dilde de bir şeyler yapabilmek için, onun aslını, mevcut hazinelerini yakından ve iyi tanımak icab eder. Bu suretle LEIBNIZ, dilin menşeyini ve tarihi gelişmesini de araştırmanın yine „*Deutschgesinnte Gesellschaft*" in ilk ödevleri arasında bulunmasını ister. *Sprachpflege'nin* (LEIBNIZ'in tabiriyle: *untersuchen, verbessern und auszieren*) dili araştırma, düzeltme ve süsleme) ilk şartı dili yakından tetkik ile onun esasını, kökünü ortaya çıkarmaktır²². Bu sözlerle o, her şeyden önce çeşitli sözlüklerin yapılması gerektiğini anlatmak istiyor. LEIBNIZ, bütün Alman kelime hazinesini tesbit edecek olan bu sözlükleri üç kısma ayırır: 1. kısım, kendi deyimiyle „*Der Sprachbrauch*"dır. Bu eser Alman yazı ve konuşma dilindeki bütün kelimeleri içine alacaktır. 2. kısım „*Der Sprachschatz*"dır. Bu sözlük de mesleki ve özel dillerin kelime hazinelerini tespit edecektir. 3. kısım ise „*Der Sprachçuell*" yani lehçeler sözlüğüdür. Bunda kelimenin Felemenkçe, İngilizce, iskandinav dilleri, eski Gotça, eski Saksonca ve eski Frankça gibi akraba dillerdeki şekilleri de alınacaktır. Bugünkü anlamda bir nevi büyük bir etymoloji sözlüğü olacak olan bu sözlük de diğerleri gibi genel dilin zenginleşmesine yardım edecektir²³.

²² Aynı eser, s. 336.

²³ Aynı eser, s. 337.

Öte yandan LEIBNIZ, Alman gramerinin esaslı bir düzeltmeye muhtaç bulunduğunu ve bu işi de „*Deutschgesinnte Gesellschaft*’ın yapması gerektiğini kabul eder. Ancak tereddüt edilen bir kaç husus için kurumun ilk plânda gramerle uğraşmasını doğru bulmaz: ona göre, bir kelimenin *das Urteil* mı yoksa *die Urteil* mi, *die Wörter* mi yoksa *die Worte* mi olduğu veya *rufen* fiilinin geçmiş zamanının *rufte* mi yoksa *rief* şeklinde mi olması lâzım geldiği o kadar acele ve önemli bir mesele değildir: „. . . *Dergleichen Fragen können etwas ivarten und ohne Gefahr auf die lange Bank geschoben werden=bu* gibi sorular biraz bekliyebilirler. Tehlikesizce geciktirilebilirler”²⁴. LEIBNIZ'E göre asıl önemli olan cihet, maddi mânevi kavramları ifade edecek kelimelerin herkes tarafından bilinmesi, anlaşılması dır ki, bu da ortak ve geniş bir kelime hazinesi ile mümkündür. İşte bu maksatlardır ki, LEIBNIZ, çok büyük sözlükler yapılması üzerinde ısrarla durur.

LEIBNIZ, dil devriminin gelişmesinde edebiyatı da ikinci plânda ele alır. Ona göre, önce malzeme hazır olmalıdır. Sonra bu malzemenin en iyi şekilde kullanılması mümkün olacaktır.

Bütün bu izahlardan anlıyoruz ki, o, Alman dil devriminin gelişmesi için gerekli hususların hepsi üzerinde durmuş, Alman" milletine ve bilginlere bir çok teklif ve tavsiyelerde bulunmuş, fakat aynı zamanda bu teklif ve tavsiyeleri gerçekleştirmek için nasıl hareket edeceklerini, takip edecekleri yolu da göstermiştir. Şimdi LEIBNIZ'ın iki önemli tavsiyesi: Dil akademisi kurulması ve sözlükler yapılması hakkındaki düşünce ve tasavvurlarının ne dereceye kadar gerçekleştiğini kısaca anlatmaya çalışalım:

LEIBNIZ'ın dil cemiyeti veya akademisi hakkındaki çeşitli plânları ilk ve bir defa olarak 1700 de "Berlin ilimler akademisi" nin kurulması ile gerçekleşmiştir. Fakat LEiBNiz'in kurduğu bu akademi Alman diline onun istediği anlamda faydalı olamamıştır. Hattâ 1740 dan sonra akademi yayınlarının çoğunda Fransızca'yı tercih etmiştir. Büyük filozofun istediği şekilde bir akademi kurmaya GOTTSSHED teşebbüs etmiştir; fakat bu teşebbüs gerçekleşmemiştir. 18. Yüzyılın sonlarına doğru Alman dil devriminin gelişmesi için Prusyadan umdukları yardımı göremeyen WIELAND, HERDER, KLOPSTOGK gibi şairler, nazarlarını Avusturya'ya çevirdiler, fakat Viyana da Berlin gibi bu teşebbüs ve ricaları cevapsız bıraktı. Bu yüzden HERDER'in tasarladığı akademi plânı da gerçekleşmemiştir. Daha sonraları bir dil akademisi kurulması için RANKE tarafından Bismarck'a bir teklif yapılmıştır. RANKE'nin teklif ettiği dil akademisi LEiBNiz'in düşüncelerine en uygunu idi. FRIEDRIGH KLUGE RANKE'nin teklifini biraz değiştirerek "*Ein Reichsamt für die deutsche Sprache=Alman dili için bir devlet dairesi*" adını taşıyacak bir müessesenin kurulmasını ileri sürer. Bu müessese aynı zamanda Grimm sözlüğünü devam ettirecek, bir Goethe sözlüğü yapacaktı. Ayrıca Alman fonetiğinin kurallarını belirtecek, yeni imlâ kurallarını tesbit

²⁴ Aynı eser, s. 354.

edecek, lehçelerden derlemeler yapacak ve nihayet meslek ve sınıfların özel dillerini işliyecekti. Ne çare ki, bütün bu gayretler hemen hemen sözde kalmıştır. Yalnız 19. asrın sonlarına doğru 1885 de HERMANN RIEGEL tarafından "*Der allgemeine deutsche Sprachverein* = Alman Dil kurumu", ismini taşıyan ve Alman dil tarihinde en uzun ömürlülerinden biri diyebileceğimiz dil cemiyeti kurulmuştur. Bu kurum Alman dili üzerine bilimsel tetkik ve araştırmalar yapmayı esas ödevleri arasına almamıştır. Zira dil tetkikleri, dil ilmi bu asrın başından beri bir hayli gelişmişti ve gelişmekte devam ediyordu. *Sprachverein*, bilhassa Alman dilinin temiz ve öz kalması, doğru, açık ve güzel bir dil haline gelmesi uğrunda çalışmıştır. Bu kurumda dikkat nazarını çeken önemli husus, kurumun 17. yüzyıldaki ateşli ve aşırı tasfiyecilik kurumu gibi olmayışındır. Kurum ana prensip olarak „*Reinigung der Sprache von unnötigen fremden Bestandteilen* = Dilin lüzumsuz yabancı öğelerden temizlenmesi ni kabul ediyor²⁵. Kurum bu suretle tasfiyecilikte ölçülü kalmak istediğini anlatmaktadır. Ancak *unnötig* = lüzumsuz kelimesi okulların, yüksek okulların ve bilimin dili ile kurum arasında bir hayli çatışmalara yol açmıştır. Zira hangi yabancı kelimenin lüzumlu, hangisinin lüzumsuz olacağı hususunun kesin olarak belirtilmesi kolay olmuyordu. Bununla beraber, kurumun üzerinde durduğu esas prensip şu idi: *her hangi bir kavramın iyi bir Almanca ile anlatılması mümkün olmadığı müddetçe yabancı kelimelerin alınması veya dilde kalması caizdir*. Bu kurumda bir çok değerli germanistler üyeydiler. Hattâ bir ara kurumun bir ilim cemiyeti olmasından, halkla ve halk diliyle temasının zayıflamasından endişe edildi. *Sprachverein*, "*Muttersprache* = Anadil" adlı bir dergi yayınlamış ve dil davasının bütün Almanlar tarafından benimsenmesine çalışmıştır. Bu dergi yanında dile ait ciddi etüdleri yayan ilâveler de çıkmıştır. Kurum, Alman kelime hazinesinin tesbiti için geniş bir derleme faaliyeti göstermiş, öte yandan yabancı kelimelerin Almanca karşılıklarını içine alan bir çok sözlükler yayınlamıştır. İkinci Cihan Harbi sonunda 1945 de çalışmalarını tatil etmek mecburiyetinde kalan bu kurum sonradan "*Gesellschaft für Deutsche Sprache*" adı altında şimdi de çalışmaktadır. Leibniz'in istediği anlamda Münih'te kurulmuş olan akademi ise National Sosyalistlerin idaresi altında çalışmalarını daha çok Almanca Öğretimi konusuna hasretmiştir. 1949 da Stuttgart'da „*Akademie für Sprache und Dichtung* = Dil ve Edebiyat Akademisi" adlı yeni bir akademi kurulmuş ve faydalı ve başarılı çalışmalarına başlamıştır. Hülâsa olarak denilebilir ki, bu gün Almanya, LEIBNIZ'in istediği anlamda bir dil akademisinin özlemi içindedir.²⁶

LEIBNIZ'in Alman kelime hazinesinin geniş ölçüde tespiti için işaret ettiği diğer teklifi, yani üç tip sözlük meslesi de tam olarak gerçekleşmemiştir: Daha önceki denemeler bir yana, 18. asrın sonlarında ADELUNG tarafından yazılan „*Grammatisch, Kritisches Wörterbuch der hochdeutschen Mundart*"

²⁵ Steuernagel, "Die Einwirkung des Deutschen Sprachvereins auf die deutsche Sprache", 1926 s. 19 v. d.

(1774-86) adlı bu sözlük oldukça büyük hacimde çıkmış olmasına rağmen LEiBNiz'in istediği anlamda Alman kelime hazinesini bir araya toplayamamıştır. Bu eser daha ziyade yukarı Saksonca konuşma diliyle yukarı sakson yazarlarının dilindeki kelimeleri almıştır. Sözlükte Yukarı Almanca asıllı kelimelerle eski yazı dillerine, bilhassa lehçelere ait kelimelere yer verilmemiştir. 19. Asırda CAMPE, ADELUNG'UN sözlüğünü tamamlamak istemişse de buna muvaffak olamamıştır.

Tamamen değilse bile, geniş ölçüde LEiBNiz'in istediği tarzda bir sözlük 1850 sıralarında JACOB GRIMM ve kardeşi WILHELM GRIMM tarafından yazılmaya başlanmıştır. Bu büyük eser, bugün dahi fasiküller halinde yayınlanmaktadır. Grimm sözlüğü içerisine aldığı kelimelerin Eski Almanca ve diğer Cermen dillerindeki şekillerini ve bir kelimenin geçirdiği şekil ve mânâ değişikliklerini tanıkları ile verir.

Alman dil devriminin en hararetli, plânlı ve teşkilâtlı bir şekilde başladığı bir çağdan günümüze kadar süregelen gelişmesinde gerek düşünce, gerekse çalışmalarıyla bütün bu devrimi temsil etmiş olan SCHOTTEL ve LEiBNiz'in fikirlerinden bahsetmekle Alman dil devriminin asırlar boyunca devam eden gelişmesine ışık tutan ana prensipleri anlatmak istedik. Şimdi de Alman dil devrimi hakikaten muvaffak olmuş mudur? Olmuşsa sebepleri nedir? kısaca anlatalım:

Alman dil devrimi amacına yüzde yüz ulaşmış ve tamamen muvaffak olmuştur denilemez. Zaten başlangıçta da belirttiğimiz gibi bir tek dil devrimi yok, dil devrimleri vardır. Böyle olunca da devrimin sona ermemesi gerekir. Dil bir yandan kendi bünyesinde içerden, öte yandan, asrımızın sestem daha hızlı olan ulaştırma imkânları karşısında dışardan gelen etkilerle her an değişmeye maruzdur ve maruz kalacaktır. Bu hususu belirttikten sonra Alman dil devrimini, muayyen mânâda ve derecede amacına ulaşmış ve muvaffak olmuş kabul edebiliriz. Bu başarının sebeplerini de şöylece özetlemek mümkündür:

1. Ana dil Almancaya verilen önem: Almancanm eskiliğinin, zenginliğinin, hususiyetle kutsallığının kabul edilmiş, ona büyük sevgi ve saygı ile yürekten bağlanılmış olması.

2. Luther gibi bir şahsiyetin Almancanm yazı dili ve edebi bir dil olarak gelişme imkânlarını hazırlamış, dil devriminin temelini atmış bulunması.

3. 17. yüzyılda aydın Almanların büyük bir vatanseverlik, aşk ve feragatla teşkilâtlı, programlı ve ciddî bir şekilde Almancanm arınması uğrunda çalışmış olmaları.

4. Dünya çapında tanınmış düşünür ve ediplerin, dilcilerin dil davasını gerçekten benimsemeleri, değerli irşatlarda bulunmaları ve bizzat devrim çalışmalarına katılmış olmaları.

5. Alman dil devriminin, büyük Friedrich bir yana bırakılırsa, hemen her zaman kırallar, prensler, dükler ve diğer devlet adamları tarafından

himaye ve teşvik görmüş olması. Son yüzyıllarda bir çok devlet resmî dairelerinin ve kurumların dil devriminin gelişmesinde, özellikle yabancı kelimelere karşı açılan savaşta geniş ölçüde yardımda bulunmaları²⁶.

6. Luther zemini hazırlamış, 17. yüzyılın dilcileri ve kurumları yabancı kelimelere ilk savaş bayrağını açarak ana dilin özleşmesinde ve gelişmesinde arı gibi çalışmışlar ve malzeme depo etmişlerdir. Bütün bu hazırlıklardan sonra 18. yüzyıldan itibaren Lessing, Wieland, Herder, Goethe, Schiller, Jean Paul, Hölderlin gibi dünya çapında şöhret yapan büyük şairlerin ana dillerini en güzel bir şekilde kullanarak onu klâsik şaheserlerin dili haline getirmiş olmaları.

7. Son olarak, zaten zengin bir kelime hazinesine sahip bulunan Almanca'nın hemen her kelimeye, sayısı yüze yaklaşan ön ve son eklerden ilâveler yapmak suretiyle, fakat özellikle bileşik kelimeler teşkili ve hemen her kelime türünden yeni kelime türü üretme imkânlarıyla bütün kavramları ve en ince nüansları anlatabilecek bir dil haline gelmeğe elverişli olması.

Bütün bu başarıya rağmen bugün Almanca, her türlü etkiye karşı rahat ve emin bir durumda değildir. Her an, onun temiz kalması, kuvvetli bir dil olması uğrunda çalışılması ve ana dile karşı ilgi ve uyanıklığın bütün Almanlar tarafından her zaman devam ettirilmesi lâzımdır.

²⁶ Meselâ Alman Posta idaresinde 760, Demiryollarında 1000 kadar, ve Alman ordusunda da yine pek çok sayıda yabancı kelimeye Almanca karşılık bulunmuştur. Bak. Adolf Bach, *Geschichte der deutschen Sprache*, s. 246.